

Rafik Šami

SOFIJA

ILI

POČETAK SVIH PRIČA

Preveo s nemačkog
Nebojša Barać

■ Laguna ■

Naslov originala

Rafik Schami

SOPHIA ODER DER ANFANG ALLER GESCHICHTEN

Copyright © Carl Hanser Verlag, München 2015

Translation copyright © za srpsko izdanje 2017, LAGUNA

*Za Rut i Emila,
koji obično prvi čitaju moje priče,
i
za sve
koji fatamorganu smatraju svojim izgubljenim rajem.*

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Sadržaj

O snu o održavanju ravnoteže	9
Bekstvo ili delimična pobeda smrti	26
Tetka Amalija ili velika kriza	46
Vreme pre Sofije	67
Stela ili o blagosti lavica	71
Voleti znači pobuniti se protiv smrti	84
Prvo iskušenje ili o vladavini životinjske pohote	90
Vatra ljubavi i voda razuma	103
Procep ili dve predstave o životu	112
Sofija, spasiteljka u nevolji.	118
Dvostruki život ili laži jednog zaljubljenog supruga	126
Tridesetogodišnja plovidba po mirnim vodama	136
Lola i Alisa ili vreme posle Violete	139
Munirin predlog i smeo poduhvat	145
San ili čežnja prognane laste	148
Amira ili stolica za ljuljanje u srcu	165
Ništa nije prepušteno slučajnosti ili strah trkača dok preskače prepone	176

O iznenadnom rastajanju i sporom stradanju.	190
Mozaik prispeća ili o izgubljenim mestima i vremenima	199
Cena ljubavi.	228
Susreti ili o obmanama i samoobmanama.	240
Namerna provokacija ili opasna opklada	253
Aida ili uskrsnuće nade	266
Lov na zver ili kako započinju katastrofe	272
Maha ili nemogućnost vaspitavanja roditelja	290
Baksuz ili prva slepa ulica.	297
Mozaik ljubavi	310
Izbledela ljubav ili druga slepa ulica	319
Makrosnimci jednog bolesnog društva	335
O neupotrebljivosti starih prijateljstava ili treća slepa ulica.	348
Pouzdanost voljenog ili težina jednog obećanja	360
Hanijeve ožiljci i Tarekova ruka ili put nade.	363
Tako daleko, a ipak tako blizu	392
Aida i Karim ili oaza pred putovanje u neizvesno	396
Božić ili sećanje na cveće	417
Teška vremena ili nada u lavirintu	433
Oproštaj ili priprema za žestoko iskušenje	441
Majčin razgovor sa sobom	464
Čudan predosećaj grlica ili gorak rastanak	469
Rasejanost žene koja voli	476
Ljubavno pismo mrtvacu ili ples na užetu.	482
Najteži ispit ili skok u ponor	490
Muzika u srcu voljene	495
<i>O piscu.</i>	499

O snu o održavanju ravnoteže

„Strpljenje i humor su dve kamile
uz čiju pomoć možemo da proputujemo kroz svaku
pustinju.“

ARAPSKA IZREKA

Damask, leto 2006.

Aida je tog dana vozila naročito nesigurno, doduše, uspevala je da održi ravnotežu na biciklu, ali neprestano je gledala ka volanu, a prednji točak krivudao je po betonu poput zmije. Karim ju je opomenuo: „Gledaj napred, zaboravi volan, on će kao rob pratiti tvoj pogled“, ali ona je kao hipnotisana zurila ka blistavoj šipci između svojih ruku.

Aida je tu vožnju kroz Ulicu jasmína nazvala vatreno krštenje. Tog dana nosila je espadrile, plave pantalone i crveno-belu prugastu majicu. Svoju dugu sedu kosu uvezala je u konjski rep. Iznova i iznova bila je nadomak padanja i pritom se

uvek glasno smejala, kao da želi da prikrije snažno lupanje srca. Karim je čvrsto držao bicikl za sedišta.

Bio je to izdržljiv holandski bicikl, koji je polovan kupio pre trideset godina. Obožavao ga je i sve te godine nikome nije dozvoljavao da ga vozi. Nije mogao ni da zamisli da će se to ikada promeniti, sve dok ga Aida pre otprilike mesec dana nije pitala postoji li nešto što ne ume, a što bi želeo da nauči. Bili su u vezi već više od pola godine.

„Da sviram neki instrument“, odgovorio je i kratko razmislio, „bolje rečeno, da svoje omiljene melodije naučim da izmamim lauti“, dodao je tiho, a ostatak je progutao: „onako kako ti to umeš“, zato što je bio uveren da je za to sada prekasno. Istina, ruke su mu bile spretne, ali imale su već preko sedamdeset pet leta.

Još kao dete je sanjao o tome, ali u roditeljskoj kući muziciranje nije bilo dozvoljeno, i mada su, doduše, kao imućna porodica imali radio, pa bi i njegov otac, pored vesti, povremeno odslušao i poneku modernu pesmu ili klasičnu kompoziciju, ipak nikome nije dozvoljavao da peva ili svira. Karimova majka imala je prekrasan glas, ali pevala je samo krišom, kada otac nije bio kod kuće. Kada se njegov brat Ismail jednom usudio da tiho zasniva frulu koju je kupio, dobio je batine. „To su ciganska posla“, rekao je otac prezrivo.

Aida ga je oduševljeno pogledala. „Mogu da te naučim za tri meseca. Ako svakodnevno budeš marljivo vežbao, melodije će lako pronaći put do tvojih prstiju. Međutim, potrebno je malo strpljenja“, rekla je i zastala, „a i humora“, dodala je i pomazila ga po obrazu.

„A ti, šta si ti oduvek želela, a nikada se nisi usudila da uradiš?“, pitao je i osmehnuo se pomalo stidljivo, hteo je da prikrije osećanje nesigurnosti.

„Da vozim bicikl. To je bio moj san još od kada sam bila devojčica. Zavidela sam braći, njihovim prijateljima i svim dečacima u komšiluku na tom lebdenju, lako poput pera, ali kada sam jednom prilikom izrazila želju, majka mi je odbrusila glasno i ljutito, onako kako se obično ponašala kada se plašila. Rekla je da izbijem to sebi iz glave. Žene ostaju kod kuće, pa im zato i nije potreban bicikl. Vožnja bicikla može imati rđave posledice, objasnila je značajno. A kada sam je začuđeno i naivno upitala koje su to posledice, tvrdila je da mnoge žene nakon vožnje bicikla više nisu bile device. 'A onda objasni tupavim muškarcima da si još uvek nedodirnuti', rekla je sa žaljenjem. Tu nije bilo leka.

„Nisam joj verovala. Zvučalo je kao i sve ostalo što je moja majka govorila kada bi se uplašila. Tako je preterivala da bismo se ubrzo svi našli usred džungle sujeverja, straha i stida, a kroz taj mrak teško je bilo moguće prodreti do istine. Pijenje kafe podstiče rast brade mladim devojkama, slomljena ogledala donose sedam godina nesreće, od pušenja žene postaju neplodne, šaljivo kolutanje očima može da preraste u stalnu zrikavost, trudne žene trebalo bi da dobiju svaku vočku koja im se jede jer će u suprotnom beba na licu ili negde drugde na telu imati belege u obliku vočki za kojima je majka čeznula. Teča Barakat, suprug tetke Marije, navodno je jednom četiri dana jahao do Jafe i nazad kako bi svojoj trudnoj ženi odatle doneo pomorandže. Dobila je punu korpu tih čuvenih slatkih vočki, a kasnije i zdravu bebicu.

„Ja sam uvek smatrala da je vožnja bicikla nešto elegantno, a održavanje ravnoteže podsećalo me je na kretanje hodača po žici u cirkusu. I, pre svega, ta dostojanstvenost!“

„Za to su ti potrebne dve do tri nedelje“, izgovorio je i tek sa zakašnjenjem uvideo ishitrenost svoje izjave. Prilikom sviranja laute ne možeš da polomiš ni ruku ni nogu,

ali dok voziš bicikl, to je i te kako moguće. Oduševljeno ga je pogledala svojim tamnim očima, jurnula ka njemu, sočno mu poljubila usne tako da su sve bojazni poput slepih miševa odlepršale iz njegove glave.

„Nauči me“, preklinjala ga je i mogao je da vidi suze radoznice u njenim očima.

Čudno je što tako dugo uspevamo da živimo sa svojim skrivenim željama. Bili su zajedno više od šest meseci i otvoreno su jedno drugom pričali o svojim dotadašnjim životima, a onda su iznenada otkrili da još uvek ne znaju dovoljno jedno o drugom.

„Možda sam se plašila da ćeš mi se smejati“, rekla je Aida Karimu, ali prvenstveno da bi sebi objasnila zašto mu to već odavno nije rekla. Karim je klimnuo glavom. „I ja sam osećao isto. Od dvadesete godine to više nikome nisam ispričao. A kada bi me neko pitao koje su moje neostvarene želje, odgovarao sam da bih voleo da umem da plešem ili letim kao lasta. Nakon što je preminula moja supruga Amira, više nisam želeo da plešem.“

„A ja prilikom plesanja nikada nisam mogla da se opustim. Uvek sam brojala korake i obraćala pažnju na to da sve uradim kako treba. U nekom trenutku, u desetoj ili dvanaestoj godini sam odustala. Ali voženje bicikla ostalo je moj san.“

Aida je bila prilično niska. Kada je hodala bosa, čelo joj je bilo na visini njegovog ramena. Bila je vitka i atletski građena i ko nije znao da ima pedeset godina, mislio je da je četrdesetogodišnjakinja. Kada bi joj neko udelio kompliment, ona je odgovarala: „Ljubav podmlađuje! Zaljubite se i videćete“, i smejala se.

Aida je oduvek bila pustolov. Karim je to vrlo brzo saznao i uvek je strepeo zbog nje, zbog njene lakomislenosti.

Posle nedelju dana vežbanja na velikom, skoro uvek praznom parkiralištu jedne napuštene fabrike tekstila ispred Istočne kapije, nedaleko od Karimove kuće, želeo je da je nauči da vozi i u nekoj prometnijoj uličici. Otpratio ju je do njene uličice, koja je bila malo šira i sa zapadne strane se protezala uporedo sa Ulicom jasmína. Aida je vozila mirno, a Karim je njen bicikl držao za sedišta. Nekoliko muškaraca i žena posmatralo ih je kroz prozore ili sa klupa ispred kuća i sa neodobravanjem odmahivalo glavama. Međutim, Aida se ni najmanje nije obazirala na to. Uskoro je Karim mogao da pusti sedišta tako da ona to i ne primeti. Trčao je pored nje, a kada ga je ugledala, skoro joj se zavrtilo u glavi. „Pridrži me“, viknula je obeshrabreno, „jesi li poludeo?“, i skoro se zakucala u zid. Karim ju je uhvatio, ona je zakočila i zaustavila se. Osetila je veliko olakšanje.

Potrajalo je još pet dana dok nakon prvih nekoliko metara nije mogla da dovikne Karimu da sada može da je pusti, a onda je vozila ulicom i pritom je neprestano zvonila, a kada bi stigla do ugla Jevrejske ulice, okrenula bi se i vratila. Približavala mu se sa širokim osmehom na licu. Međutim, loše je ulazila u krivine, dva puta je ogrebala koleno o zid zato što je luk bio prevelik, kolena su joj bila krvava, a smeđe pantalone pocepane, ali nije pala. Kada je nedelju dana kasnije naučila da vozi savršeno, Karim joj je predložio da nastavi sa vežbanjem u Ulici Saitun, kojom su prolazili i automobili, iako, istina, veoma sporo. Ulica Saitun bila je bezoblična i široka. U njoj su se nalazili sedišta katoličkog patrijarha i velika katolička crkva.

Aida se protivila tom predlogu. „Tamo sve vrvi od popova i biskupa, čim ih vidim, unervozim se.“ Nasmehila se kada je pomislila na ispovedanje, nešto što nije radila više od pedeset godina, na klečanje i izgovaranje: „Oče, grešila sam.“

„Šta smo radili? Kako smo grešili? U mislima? Telesno?“

„Da, telesno, s biciklom“, tako bi odgovorila. Njena prijateljica Sara pričala joj je da vožnja biciklom može seksualno da zadovolji žene. „Znaš već“, rekla je, „sedište obavlja svoj zadatak bolje od mnogih muškaraca.“ Sara je verovala u to iako nikada nije sela na bicikl.

„A šta kažeš na Ulicu jasmina?“, Karim je prekinuo njene misli.

„To ne bi bilo loše.“ Želela je da pokaže ženama da je postala biciklistkinja. „Najbolje u tri po podne kada svi sede na klupicama ispred kuća“, rekla je i nasmejala se licima koja je svojim unutarnjim okom već mogla da vidi kako zveraju otvorenih usta. Bila je to njegova uličica. „Ako položim taj ispit, moći ću i bez ruku da vozim kroz pakao“, rekla je. Ta ulica joj je već dugo bila poznata, a otkako je pola godine bila Karimova ljubavnica, čak je bolje upoznala i žene koje su tu živele.

Ulica jasmina nalazi se u hrišćanskoj četvrti grada Damaska pored istorijskih čuvenih Pravih ulica, proteže se uporedo sa Ulicom Abara i Ulicom Saitun.

Kroz kameni lučni prolaz i uzak, mračan tunel širok nepun metar ulazi se u tu uličicu široku otprilike četiri metra. Taj ulaz u obliku grla flaše spasao je uličicu od motornog saobraćaja. A i većina turista previđala je da je reč o prolazu ka nekoj uličici budući da je više podsećao na ulaznu kapiju neke kuće. Iznad lučnog svoda prolaza spajaju se fasade dve zgrade i savršeno sakrivaju uličicu, zaklanjaju je od očiju neupućenih.

Do pedesetih godina prošlog veka ulaz je čak krasila kapija ukrašena kovanim gvožđem i bronzom, ali je nakon izložbe „Kapije Damaska“ iznenada nestala. I decenijama kasnije tvrdoglavo su opstajale glasine da je neki bogati šejh direktoru

izložbe platio veliku svotu za tu prekrasnu kapiju i da je završila negde u Kuvajtu.

Ali čak i radoznali turisti koji bi prošli kroz tunel, ubrzo bi razočarani ustanovili da Ulica jasmina, pored izuzetno očuvane kamene kaldrme i brojnih klupa, puzavica i saksija sa cvećem koje su se graničile sa kičem, nija nudila ništa posebno. Nije bilo nikakvih upadljivo zanimljivih građevina, sa obe strane nizale su se obične jednospratne kuće sa fasadama od ilovače, koje su sve izgledale skoro isto. Turisti nisu znali da su skromne fasade bile dobro osmišljena maska, stara nekoliko vekova i uz to veoma delotvorna. Maska koja na rastojanju drži i zavidljivce i poreske uterivače.

Unutra, iza kapija, pod vedrim nebom prostiru se dvorišta koja svedoče o čulnosti života žitelja Damaska.

Ulica jasmina završavala se petsto metara dalje okruglim Manastirskim trgom okruženim kućama, sa dva dućana među njima koja su prodavala namirnice i potrepštine za domaćinstvo. Karimova velika kuća nalazila se na uglu. Vrata njegove kuće bila su poslednja s leve strane uličice. Druga vrata u dugačkom, visokom kamenom zidu vodila su u njegovu baštu. Odmah pored njih stajala je prastara klupa koju je već nagrizaio zub vremena. Bila je isklesana iz jednog komada kamena. Karim je na toj klupi često uz kafu uživao u kasnim popodnevim. Pred posmatračem prostirala se ruševina manastira, a pokoja zelena biljka izvirivala je između kamenih ploča i ostatka zidina. Taj manastir posvećen Svetom Jovanu sagrađen je u desetom veku i uništen je prilikom jednog zemljotresa 1157. godine. Tada je samo u Damasku i okruženju poginulo više od osamdeset hiljada ljudi. Dakle, dve trećine stanovništva, ali stanovnici Damaska su se, kao što se to u prošlosti već često dešavalo, uzdigli iz ruševina i ponovo sagradili grad. Međutim, manastir nikada više nije

renoviran, njegovo kamenje završilo je u mnogim kućama hrišćanske četvrti, kao da je iza toga stajala skrivena namjera da manastir i Jovan, njegov pokrovitelj, nastave da žive u svakoj od tih kuća.

Gradske zidine u pozadini na tom mestu nisu bile naročito privlačne, brze i otaljane popravke pomoću raznolikog manjeg kamenja iz mnogo proteklih vekova poprilično su ih naružile, a svako razaranje koje je prethodilo tim popravkama uzrokovalo je obilje tragedija. Osim toga, sa ove strane zida šut sačinjen od gline i pepela, nakupljen posle požara i zemljotresa, sakrivao je dve trećine njegove visine. Stanovnicima Damaska nikada nije dozvoljeno da šut iznesu iz grada da ne bi uništili plodnu ravnica koja je hranila čitav grad. Gradske zidine su sa spoljašnje strane, ka živahnoj Ulici ibn Asakera, visoke preko devet metara, a sa unutrašnje strane, na obodu Manastirskog trga, nepuna tri metra.

Dve topole usred ruševine i omeđene zidinama štrčale su ka nebu, izdizale su se dostojanstveno nad svojim niskim okruženjem. Strance nimalo nije zanimala činjenica da sunce 23. juna tačno u sedam svoje zrake šalje između stabala i dodiruje vrh skromnog groba u obliku četvrtastog stuba visokog dva metra koji se sužavao na vrhu. Neupadljiv grob ispod njega često je prekrivalo cveće. Većina posetilaca ne zna mnogo o ovim ljubavnicima koje je ujedinila smrt nakon što im je život uskratio ispunjenje njihove ljubavi. Ali stanovnici hrišćanske četvrti upućeni su u priču o Fadiju i Fatimi, pripadnicima različitih religija, zbog čega im nije bilo suđeno da život provedu zajedno. Sahranjeni su tamo gde su pronađeni kako leže zagrljeni. Pripoveda se tako mnogo priča o toj ljubavi i o tome kako su topole izrasle tako da svaki put kada dune vetar, svojim šapatom mogu da podsete na Fadiju i Fatimu. Na grobnici nisu bila uklesana imena,

ali svako dete u ovoj četvrti zna imena ovih mučenika ljubavi. I svake godine kretala se povorka sa stotinama žena iz cele hrišćanske četvrti ka tom grobu i strpljivo čekala dok ne zasja sunce, a zatim bi zapevale dugačku tužbalicu zbog nepravde koju su njih dvoje doživeli. Ta ceremonija obično je trajala dva sata, nakon čega su se žene suznih očiju vraćale kućama. Ali to je već druga priča.

Zbog srećnih okolnosti koje su je sačuvala od motorizovanog saobraćaja, ova uličica deluje kao negovano dvorište nekog zaseoka. Kada se izuzmu tri hladna i kišovita meseca godišnje, žene i stariji muškarci običavali su u petnaest časova da izađu na ulicu i sede ispred ulaza svojih kuća. Decu i njihove lopte, klikere i trotinete oterali bi odatle na dva sata, i ona su nastavljala da se igraju na Manastirskom trgu ili pokraj ruševina. Uličicu su zalivali vodom kako bi obezbedili prijatnu hladovinu. Pili su kafu i čaj, razmenjivali su glasine i širili ih i mnogo se smejali. Oko sedamnaest časova okupljanje bi se okončalo i deca su se sa svojom cikom i vriskom vraćala u ulicu.

Nijedan prodavac ili biciklista nije se usuđivao da tokom ta dva sata remeti taj mir i raspoloženje. Jezik žena iz te uličice izazivao je strahopoštovanje i izvan hrišćanske četvrti. Njihovu otrovnost poznavali su mnogi ulični prodavci, poštari, policajci i prosjaci. Govorilo se da žitelji Damaska imaju svoje čuvane čelične bodeže, a Ulica jasmina imala je jezike žena. Karim je to znao. Aida je pak upravo tada želela da se provoza pored njih. Znala je da joj mnoge žene zavide na Karimovoj ljubavi. Dok je bila samo udovica, žene iz te uličice su je sažaljevale, ali da se udovica zaljubi „i pre nego što se zemlja na muževljevom grobu osušila“, e, to je već bilo nemoralno. Međutim, ljubav ne pita čak ni srce za dozvolu, a grobovi je se tek ne tiču. A pritom su te žene bile iste one koje

na svakog 23. juna tugovale pokraj groba ono dvoje zaljubljenih, i to uprkos tome što legenda pripoveda da je muškarac bio musliman, a devojka hrišćanka.

Osim žena, i muškarci iz hrišćanske četvrti prezirali su Aidu, koja se zaljubila baš u muslimana Karima. „Kao da nema dovoljno hrišćanskih muškaraca“, režali su kada bi je ugledali. Oni koji su uvek ponosno isticali uspešan suživot pripadnika raznih religija u uličici smatrali su da ta ljubav predstavlja prekoračenje granice koju su sami sebi postavili. Kao da je ljubavi potreban pasoš pre nego što osvoji nečije srce.

A Karim? Imao je pripremljen odgovor, i za prodavca povrća i za frizera: „Ja nisam ni musliman ni hrišćanin, ni Druz ni Jevrej, moja veroispovest je ljubav, razumeš?“ Međutim, bilo da su klimali glavama, odmahivali ili se smetenno smešili, svakako ga nisu razumeli.

Otkako se s jeseni prošle godine rasplamsala Aidina ljubav prema Karimu, ona kao da je iz dana u dan postajala sve mlađa. I žene iz uličice su to primetile, i to ne samo zato što su joj haljine bile sve šarenije već su i njen hod, način smejanja i pažnja koju je privlačila sve više podsećali na kakvu drsku devojku koja radoznalo i neustrašivo živi svoj život. Međutim, da su te žene iskreno priznale da tako razmišljaju, to ne bi bilo ništa doli potvrda njihovog poraza. Zato je u obe ulice kružila priča da su Aidin sumnjiv moral i nepoštovanje sopstvene hrišćanske religije razlozi iz kojih osećaju odbojnost prema njoj. Pritom nije nimalo važno što većina tih žena i muškaraca o hrišćanstvu ne znaju mnogo više od „Hvaljena neka si, Marijo“ i „Očenaš“.

Komšinice koje su svakog usputnog prolaznika pozivale na čaj ili kafu odbijale su da pozovu Aidu. Ne, više im se nije dopadala ta udovica koja je zavela onog privlačnog i

duhovitog udovca pre nego što su neke druge žene uspele da ostvare svoje naume sa njim. Sve to je Aida znala i zato je po svaku cenu želela da prođe kroz to vatreno krštenje.

„Paziću na tebe“, obećao je Karim, zato što je dobro poznao svoju uličicu, a i osetio je kako je Aida iznenada nesigurna. Tog važnog dana hodao je pokraj nje dok je ona iz čuvene Prave ulice gurala bicikl ka Ulici jasminka. Kao i obično, i tog letnjeg dana nosio je pamučnu košulju i pantalone boje peska. Pogledao ju je i pitao: „Želiš li to zaista?“

„Želim“, rekla je, „po svaku cenu.“

„Onda ne smeš da se osvrćeš. Je l' ti poznata priča o Lotovoj ženi?“

„Jeste, pretvorila se u kip soli zato što nije imala ime, ali ja se zovem Aida i pretvoriću se u čokoladu da bi mogao da me olizeš“, rekla je Aida i poljubila ga u usta.

„O, bože! Moramo da požurimo! Već sam osetio ukus čokolade“, rekao je. Muškarci se nikada ne osvrću, pomislila je Aida, oni slede svakoga ko uspe da ih ubedi i pritom brzo gube vezu sa prošlošću. Žene se iznova i iznova osvrću, iz brige, čežnje, radoznalosti i saosećanja. Zato oklevaju češće od muškaraca. To je oduvek bilo tako.

„Molim lepo, gospođo Čokolado“, rekao je Karim. Krenula je. Krojač Bendžamin, koji je upravo izašao ispred vrata svoje radnje da predahne i popije kafu, samo je odmahnuo glavom. Njegov sud bio je jasan: kiselo se nasmešio.

Karim je pohitao za njom. Dok je jurio kroz uzani prolaz koji su stanovnici nazivali „hodnik“, osetio je njenu nelagodu. Uhvatio je bicikl za sedišta tako da ona to ne primeti. Uličica je vrela od žena i staraca. Podigli su poglede, neki su se domunđavali. Preneraženi pogledi streljali su svaki delić njenog tela. Osećala je njihove ubode i izbegavala susretanje sa nečijim pogledom. Usredsredila se na volan i brzo okretala pedale.

Jedna starica sedela je pokraj prozora i jela parče jabuke. Skamenila se kada je ugledala Aidu, odmahнула je glavom i viknula nešto u unutrašnjost kuće, jedna gojazna devojka je istrčala, stala pored nje i položila šaku preko usta kao da želi da suzbije vrisak.

Kada je prevalila otprilike polovinu puta, negde na visini krojačeve kuće, dvadesetogodišnja poslastičareva kćerka iznenada je skočila, pretrčala ulicu i sela na slobodnu klupu ispred očeve kuće na drugoj strani ulice. Karim je poznao tu mladu udovicu. Pričalo se da joj je muž, oficir mornarice, poginuo prilikom vojne vežbe na moru. Od žalosti je skrenula s uma. Često je noćila na katoličkom groblju, na suprugovom grobu. Ponekad mu je čak nosila i njegova omiljena jela.

Aidi je zastao dah, počela je da krivuda i cima volan, ali radila je to suviše žustro, tako da je prednjim točkom blago dodirnula koleno komšinice Afife, supruge obučara Tume; ova je odmah vrisnula i prosula malo kafe na zemlju. Aida je uspela da ispravi volan, nastavi da vozi po sredini ulice i tako se spase u poslednjem trenutku. U istom času celo telo joj je oblio znoj.

„Hej, ti, pazi!“ viknula je Afifa užasnuto.

„Potrebne su joj naočare“, nasmejala se druga žena.

„Kupiću joj ih kod starinara“, dodala je jedna komšinica.

„Sasvim je poludela“, viknula je jedna debeljuškasta žena koju Aida nije poznavala.

„Očevidno joj divljaju hormoni.“

„Samo joj još nedostaje da obuče crveni šorts!“

„A ni Karim više nije onaj stari.“

„Izgleda da lagano gubi razum.“

„Kada stariji ljudi neposredno pred odapinjanje pomahnitaju od požude, to je poput prdeža samrtnika: ožalošćeni se gade, a rasteruje i anđele koji su došli po njegovu dušu.

Preostaje samo đavo! A to je...“, viknula je neka druga žena. Svi su se nasmejali iako kraj rečenice niko nije razumeo.

Aida nije mogla da odredi kome pripadaju glasovi, ali osetila je kako joj se grči želudac. Takva mržnja samo zbog vožnje biciklom? I u drugim ulicama su joj se ljudi smejali, ali ovako otrovne dosetke čula je prvi put. Da, bila je to mržnja. Ali odakle je poticala takva mržnja? Zašto ih je povređivala njena ljubav prema Karimu ili vožnja biciklom? Zar nije Karim već decenijama usamljen živeo među njima? Da je želeo neku od tih žena, sigurno bi joj to već rekao. Da li je zavist bila majka te mržnje ili je mržnja već odavno vrebala u njihovim dušama i samo čekala na odušak, mogućnost da se ispolji? Karim je osetio kako ga obuzima jeza. Najradije bi zastao i odgovorio tim ženama. Nemilosrdne reči navirale su mu uz grlo kao ježevi koji žele da izađu, ali ne mogu. Osećao je kako mu neprijatno grebu grlo. Ali nastavio je ćutke da korača, držao se za šipku sedišta. Zatim, kada je smeh utihnuo, olabavio je stisak i nastavio da hoda pored Aide sve dok nisu stigli do kraja ulice. Tu je zastao dok je Aida obrnula krug na Manastirskom trgu, a kada je stigla do njega, doviknula mu je: „Ostani ovde, obrnuću sama još jedan krug. Vraćam se brzo“, zazvonila je i sigurno i pravolinijski provezla se kroz ulicu sve do dela gde se sužava i poprima oblik grla flaše. Karim je mogao dobro da je vidi zato što se u povratku vozila stojeći na pedalama. Radosno je zvonila i nadmeno okretala pedale, ustala je sa sedišta i samo vrhovima prstiju dodirivala volan. Nije dozvolila da je slude žene koje su iznenada iskakale pred bicikl, zazvonila je, isplazila se Afifi i odjurila!

„Ta besramna ludača... Da ima imalo stida, progutala bi ga i ugušila se“, čula je Afifu kako viče. Napokon je ugledala Karima kako stoji raširenih ruku, poput Isusa na

nevidljivom krstu i dobacila mu: „Voleću te dok god moje srce bude kucalo.“

Kada je stigla do njega, lagano je zakočila i veličanstvenim pokretom sišla s bicikla. Naslonila je bicikl na zid njegove kuće pored kamene klupice na Manastirskom trgu, zagrlila ga i šapnula: „Hvala!“ Kada je podigla glavu i pogledala ga, primetila je da se preznojio. Čelo mu se presijavalo, a pojedinačne kapljice znoja caklile su se među borama kao srebrne muzičke note. Pogladio ju je po glavi. „Bila si čarobna... i drska“, rekao je, a zatim su laganim korakom prošli pored zida na koji je Aida naslonila bicikl, sve dok nisu stigli do Manastirskog trga gde su u hladovini nameravali da uživaju u svežem vazduhu. Kamena klupa bila je skoro usijana od sunca.

Seli su na kamenu klupu u hladovini i on je zazviždao jednu pesmu koju je Aida obožavala. Doduše, bio je prinuđen da se nasmeje kada se prisetio Afifinog prestravljenog i zapanjenog lica, tako da je morao da prekine zviždanje. Aida se nije obazirala na njegov smeh, već mu je odzviždala melodiju, koja je ličila na cvrkut kanarinca. Karimovo zviždanje bilo je nalik škripanju stare pumpe za gume ili povremeno na probušen balon iz kojeg upravo ističe vazduh. Deca koja su se u blizini igrala klikerima zastala su nakratko, zagledala se u taj stari par, a onda su i ona prasnula u smeh, ni ona nisu mogla istovremeno i da zvižde i da se smeju, a to ih je samo još više zasmejavalo.

„Nemoguće je“, rekla je Aida, „smejanje i zviždanje su neprijatelji. Moraš da se opredeliš za jedno.“

Karim i Aida sedeli su još dugo na kamenoj klupi, a kada je sve oko njih natkrilila senka i raširila hladovinu, prešli su na udobniju klupu pored zida Karimove bašte. Čavrljali su, smejali se, zviždali i ljubili se. Jedan riđokosi dečak svetlog pegavog lica gurnuo je laktom drugara koji je upravo

pokušavao svojim klikerom da pogodi tuđi. „Gle, gle, poludeli su“, rekao je svom drugu, ali ovaj se nije obazirao. Majka mu je još odavno rekla da su njih dvoje ludi. Usredsredio se na cilj udaljen oko tri metra – „Stari su kao moji baba i deda, a ljube se kao oni u bioskopu“ – pogodio je kliker i oduševljen skočio uvis; čime je uplašio riđokosog drugara.

I Karima je prepao krik koji je presecao njegov poljubac. „Ostani ovde, odmah se vraćam“, šapnuo je Aidi i kroz drvena baštenska vrata otišao u kuću. Ubrzo se vratio sa poslužavnikom na kojem su se nalazile dve čaše, boca araka, stakleni vrč vode sa ledom i posuda sa slanim kikirikijem.

Stakleni vrč bio je zamagljen, a kocke leda zveckale su pri svakom koraku kao daleki praporci, Aida ga je pogledala i iznova se zaljubila u tog čudesnog čoveka koji je umeo tako da uživa u životu.

Nazdravili su uspešnom „vatrenom krštenju“, a potom su čaše ponovo spustili na poslužavnik.

„A sada još i loču“, rekao je riđokosi dečak. Onaj drugi još uvek nije obraćao pažnju na njega, nije želeo da prekine svoj srećan niz i već je nišanio ka drugom klikeru.

Kada je sunce zašlo iza kuća, i poslednja deca vratila su se svojim domovima. Neka su usput skakutala poput ždrebaca.

Aida i Karim tiho su posmatrali kako se smrkava, kako sumrak prigušuje boje kuća i zelenilo manastirske ruševine. Sumrak je svet odenuo u svoj sivi ogrtač. Samo su se još poneka svetla grada suprotstavljala mraku. „Gladna sam“, rekla je Aida i pogledala svog voljenog, „a posle jela mogli bismo jedan sat da golicamo lautu“, dodala je.

Karim je prvi ušao u kuću, želeo je da tog dana naročito ugodi Aidi i spremi joj njeno omiljeno jelo, kubee spremljene u rerni. Poneo je poslužavnik sa flašom araka, praznim

bokalom i čašama. Aida je dovezla bicikl kroz ulaznu kapiju u dvorište i naslonila ga na zid šupe.

Karim je ponovo zazviždukao, ovog puta melodiju jedne stare pesme, koju se nadao da će uz Aidinu pomoć uspeti da odsvira na lauti. U kuhinji je razmišljao o tome kako mu je teško padalo da desnom rukom žice laute precizno pogodi trzalicom od ptičjeg pera i da pritom prstima leve ruke čvrsto pritisne žice na pravom mestu.

Aida mu je poklonila lautu. Probao je da svira nekoliko instrumenata dok na kraju nije pronašao onaj koji mu najviše odgovara. Pokazala mu je u kojem položaju mora da sedi i kako da drži lautu da mu ne isklizne. Svakog dana vežbala je sa njim položaje prstiju kako bi Karim naučio da precizno pritiska žice i proizvodi čiste zvuke.

A Karim se čudio Aidinom znanju. Ne samo da je vlada la svakim delićem tog instrumenta već je bila potanko upoznata i sa njegovim istorijatom.

„Pre nastanka islama, lauta je imala tri para žica“, rekla mu je prvog dana, „zatim su u sedmom ili osmom veku dodali i četvrti par. Dodelili su svakom 'telesnom soku/elementu' jedan par žica i dodatno su ih obojili, i to gornju žicu žuto (žuta žuč/vatra), drugu crveno (krv/vazduh), sledeću belo (sluz/voda) i donju crno (crna žuč/zemlja). Kasnije, u devetom veku, dodali su i peti par žica za dušu bez koje ova četiri telesna soka ne mogu da stvaraju muziku.“

„Koje je boje duša?“, pitao je Karim.

„Taj par žica ostao je providan“, odgovorila je Aida, „zato što je duša nepojmljiva i nestalna.“

„Ali ja svoju dušu mogu da dodirnem i pojmem“, uzvratilo je Karim i privukao Aidu k sebi, poljubio ju je, „čak i da je poljubim“, dodao je. Nasmejala se: „Kako da podučavam ovako zaljubljenog učenika? Vratimo se vežbanju“, trudila

se da svoj glas zaogrne zapovednim tonom, ali nije uspevala da suzbije kikotanje.

Karim je svakog dana strpljivo vežbao, ali melodija te jednostavne vežbe u poređenju sa Aidinim izvođenjem zvučala je mučno loše. Odlučio je da to prihvati s porcijom humora. Isplatilo se već samo zato što je imao strpljivu, brižnu i skromnu učiteljicu poput Aide, a svakako se nadao da će jednog dana ipak uspeti da nauči da svira lautu. Morao je da se nasmeši kada mu je unutarjni đavolak iznenada pred unutarnje oko stavio natpis na kojem je pisalo: samoobmana je hrana beznadežnih.

A ipak, i đavo greši.

Bekstvo ili delimična pobjeda smrti

Damask–Bejrut–Hajdelberg–Rim,
proleće 1970 – leto 2010.

Strah od zamke

Otkako je Salman Baladi pomoću krivotvorenih dokumenata napustio Siriju pa sve do letnjeg dana 2010. kada je odlučio da avionom otputuje za Damask, prošlo je četrdeset godina, dva meseca i sedamnaest dana. Povrh toga bilo mu je potrebno još šest meseci da detaljno proveri sve okolnosti. Želeo je da bude sto posto siguran da je poništen nalog za njegovo hapšenje. Čitao je o slučajevima kada su čežnja iseljenika za zavičajem, prepredenost tajne službe ili ishitrenost dovodili do toga da sirotog povratnika već na aerodromu uhapsu, nakon čega je morao da prođe kroz pakao mučenja i gubitka poslednje trunke ljudskog dostojanstva. Neki to

nisu preživeli. Drugi su platili milione da bi ih oslobodili. Zato je Salman želeo sve na miru da proveri. Doduše, bilo je teško uraditi to iz Rima.

Tek kada je postao siguran da tajna služba nije vodila istragu protiv njega, 5. decembra je u Rimu, svom drugom zavičaju, ušao u avion i poleteo ka Damasku. Njegova supruga Stela i petnaestogodišnji sin Paolo nisu želeli da pođu sa njim. Nije imao ništa protiv. Želeo je sam da se baci u naručje svog voljenog grada Damaska, onakvog kakav je napustio, želeo je slobodno da se kreće po njemu, bez obaziranja na pratioce kojima bi morao sve da objašnjava i prevodi.

Steli je prvoj postalo jasno s kakvom silinom i koliko je duboko Salmana obuzelo putovanje za Damask. U januaru 2010. proglašena je opšta amnestija za sve političke prestupe u prošlosti. Vlada se nadala da će tako mnoge bogate iseljenike namamiti da se vrate u zavičaj i time omogućiti nova ulaganja. Premijer je 3. jula potvrdio amnestiju ne bi li opovrgao brojne nepovoljne glasine zbog kojih mnogi iseljenici nisu želeli da se vrate. „Službenik koji na aerodromu uhapsi nekog od naše braće“, viknuo je glasno sa bine i na tren zastao, kao da je otkrio grešku u svom govoru „ili ga na neki drugi način bude uznemiravao, biće odmah otpušten. Braća povratnici su gosti Njegovog visočanstva.“ Iskusan premijer poznao je svoje sunarodnike i znao je da bi odmah počeli da zbijaju šale na račun hapšenja izvan aerodroma. Salman je pratio taj govor uživo preko satelitske televizije. Uspeo je da ublaži njegovo nepoverenje u odnosu na sve dotadašnje izjave sirijske vlade.

I dalje je, doduše, svaki dan odlazio u svoju kancelariju koja se nalazila u Ulici Prinčipea Amedea i vredno radio, ali od juna se, čim bi se smračilo, povlačio u svoju radnu sobu, slušao arapsku muziku i telefonirao satima. Steli i Paolu bilo je drago što je češće nego ikada ranije kuvao jela iz Damaska.

Međutim, osim toga gotovo da više nije imao vremena za nju i Paola, nije odlazio sa njom kod njenih roditelja u Trst, a nije želeo da ide ni na rođendanske proslave ili susrete sa prijateljima u kafićima i restoranima. Njihovi zajednički prijatelji u Rimu sve češće su se raspitivali šta je s njim. Karlo, zlatar, prilikom njihovog prošlog susreta u oktobru rekao je Steli: „Prenesi svom paši da nam veoma nedostaje. Svaka čast Damasku, ali on živi u Rimu, pa i mi Rimljani imamo pravo na njega.“ To nije bila ulizička izjava. Salman je zahvaljujući svom šarmu i duhovitosti bio duša tih večernjih susreta koji se se održavali makar jednom nedeljno.

Nedostajao je i vlasnicima njegovih omiljenih lokala. Vlasnik restorana *Nju stejšn* u Ulici Đuzepea Parina zabrinuto je pitao da se Salman nije možda naljutio na njega pa zato više ne dolazi tu da jede.

Stela ga je utešila, rekla mu je da i Salmanu nedostaje njegov restoran. Ali da posle četrdeset godina želi da otputuje i poseti zavičaj, ali da to putovanje nije baš jednostavno. Ponosila se Salmanom zato što je mnogim ljudima nedostajao. Njegova firma *Oazi*, sa glavnim sedištem u Rimu i ispostavama u Milanu i Ankoni, bila je najveća firma za uvoz namirnica iz arapskih zemalja i izvoz italijanskih specijaliteta u bogate zemlje u Golfskom zalivu, sa kancelarijama u Kuvajtu i Dubaiju.

Sve više Italijana otkrivalo je orijentalnu kuhinju, a sve više bogatih Arapa želelo je da upozna čuvenu italijansku kuhinju.

Salman je, uprkos ekonomskoj krizi u Italiji, bio zadovoljan zaradom od svoje trgovine. Da, dva prodajna štanda u velikoj pijačnoj hali *Nuovo merkato eskvilino* koja je zakupio još od otvaranja 2001. i koja su vodila četvorica marljivi saradnika, zarađivala su više nego ikada ranije. Imao je

ambiciozne planove za ispostave u Firenci, Bolonji, Napulju, Torinu, Palermu i Trstu, ali i u drugim prestonicama arapskih zemalja, međutim, privremeno je odložio njihovo ostvarivanje pomoću jedne firme koja se bavila savetovanjem u vezi sa poslovnim ulaganjima. Njegovo putovanje u Damask bilo je važnije.

Čežnja za zavičajem i sećanje

U razdoblju od juna do njegovog polaska u decembru 2010, Salman je mnogo razmišljao o svom detinjstvu i mladosti u Siriji. Pesme koje je puštao preko plejera ili *Jutjuba* bile su starije od četrdeset godina. Savremene arapske pesme teško je podnosio.

Nabavio je veliku svesku i počeo da beleži događaje kojih se sećao, zapisivao je imena ljudi koji su u prošlosti igrali važnu ulogu u njegovom životu, prijatelja, rođaka i protivnika o čijoj sudbini ništa nije uspeo da sazna, imena mesta i osoba koje je, po svaku cenu, želeo ponovo da vidi. Njegovo sećanje radilo je punom parom.

Ali šta je zapravo uopšte sećanje? Salman je razmišljao, zapisivao, mnogo šta je ponovo precrtavao i zaključio da bi bilo suviše jednostavno kada bismo sećanje smatrali pukim arhivom. Sećanje je mnogo više od toga. Bili su mu potrebni dani za pronalaženje prikladne slike: sećanje je nevidljiv grad. U njemu se nalazi nekoliko četvrti za razonodu, tajna skrovišta, radionice za popravku koječega, groblje, mrtvačnica, krematorijum, nekoliko hramova za svece, mračna područja kojih se plašimo i izbegavamo ih, muzej, tamnice sa omraženima, hladnjače, kazan za podgrevanje starih događaja i vrtovi koje zalivamo, negujemo ili zapuštamo. I supermarketi

sa svakakvim svetlucavim kršem, laži i legende koje su unutar porodice, škole i crkve doživljavani kao istiniti, koje je zapamtio i koji su uticale na njegovo mišljenje. Dopadala mu se nemačka izreka: u laži su kratke noge. Dok je u svojoj sobi slušao kako Paolo gleda televizijski prenos neke fudbalske utakmice, iznenada se dosetio sjajne dopune: „*U laži su kratke noge, ali pogađaju gol!*“, zapisao je u svoju svesku.

Na koji se način sve odvija u tom čudnovatom gradu sećanja i dalje je, uprkos svim naporima nauke, tajna, nedokučiva poput najdubljih dubina okeana. Možemo da napunimo čitave biblioteke nagađanjima i rezultatima istraživanja o sećenju, zaboravu, potiskivanju, kratkoročnom i dugoročnom pamćenju, ali konačnu jasnu istinu o njegovom načinu rada još uvek niko nije uspeo da pronađe.

Istina je da određeni doživljaj možemo da zaboravimo jednu, deset, čak i četrdeset godina, vreme, tako kažu, briše tragove, a onda se dogodi nešto, smrt bliske osobe, neočekivan susret s nekom osobom, mestom, ponekad je dovoljan čak i miris, i iznenada je sve ponovo tu. Salmanu se činilo da je njegov nos ključ kapije ka mnogim sećanjima. Miris njegove ulice u Rimu bio je dovoljan da pred njegovim unutarnjim okom iskrsne neki doživljaj od pre pedeset godina u njegovoj uličici...

Salman je zaboravio većinu događaja iz svoje burne prošlosti u Siriji i sa svojom porodicom zadovoljno je živio u Rimu. Međutim, nikada nije zaboravio zašto je nezakonito napustio svoju zemlju. Pucnjava, teško ranjen policajac i njegov pogled koji je molio za milost, bekstvo i pretnja hapšenjem slike su koje su ga posećivale u košmarima, tokom prvih godina često, a zatim sve ređe.

Tih prvih godina roditelji su ga s vremena na vreme posećivali u njegovom prvom izbegličkom gradu Hajdelbergu.

Međutim, njegov otac se u starom romantičnom gradu na reci Nekar nije osećao prijatno, baš kao ni kasnije u Rimu, drugom gradu u koji se Salman odselio. Dok je Sofija, njegova majka, obožavala ljubazne komšije u oba grada, ali pre svega su je zanimali strani običaji i jela. Kada joj je Salman i u Hajdelbergu i u Rimu predlagao da izađu u arapski restoran, ona bi samo odmahнула rukom. „Nisam došla ovamo da jedem arapsku hranu. To mogu i u Damasku.“

Sa većom radoznalošću od mnogih etnologa posmatrala je način življenja Nemaca i Italijana, želela je da sazna kako jedu, smeju se, tuguju, raduju se, rade, zabavljaju, venčavaju i razvode. Salman je bio iznenađen kada je jednog dana video Sofiju kako odevena u crno stoji na groblju na sahrani neke njegove komšinice i ispunjena žalošću plače, i to iako je jedva poznavala tu ženu. „Plaćem za svojim mrtvim prijateljima, zbog sebe, zato što nas je sudbina razdvojila, kao i nad ovim bednim čovečanstvom koje ne razume smrt“, odgovorila je kada ju je Salman pitao zašto to radi.

Dok je njegov otac ostajao kod kuće, s izrazom lica kao da mu kilogram čioda razdire utrobu. Plašio se da sam ode negde, kao da iza svakog ugla vrebaju mafija. Samo kada bi ga Salmanova supruga Stela zamolila na samo njoj svojstven način, stari gospodin bi se pridružio, ali joj je pritom svakako stavljao na znanje da to radi samo da bi njoj udovoljio. Tiho je zakerao na arapskom da ga Stela ne bi čula, nedostajao mu je kafić u kojem je bio stalan gost, i prijatelji, i novine. A nije mu bila ukusna ni nemačka ni italijanska kuhinja. Nekoliko godina kasnije otac je doživeo blag srčani udar pa je imao odličan razlog za otkazivanje svakog putovanja.

Uglavnom se osećao sasvim dobro. Međutim, čim bi majka počela da priča o svom sinu i Rimu, legao bi na krevet i danima nije želeo da ustane. Jednom je majka nasmejana

rekla Salmanu preko telefona da, kad god želi da umiri svog supruga, ispriča kako se upravo raspitivala o povoljnim letovima za Rim. Otac bi tada odmah dobio temperaturu koju je zaista bilo moguće izmeriti, a ona je onda mogla na miru sama da ide u posetu svojim prijateljicama u Damasku, bez tog večnog zakerala.

Salmanova veza sa Damaskom je, dakle, otkako je njegov otac doživeo srčani udar, postala labavija. Svodila se na jedan telefonski razgovor mesečno, a razgovarali su uvek o istom, šta majka upravo kuva, kome je išla u posetu, da li je bilo nekih skandala ili venčanja, ko se razveo, a ko umro. Često se Salman smejao do suza dok je tako razgovarao sa majkom. Bila je duhovita i posedovala je neiscrpan rezervoar prepun glasina i anegdota. Doduše, istina je da ti razgovori nisu oživljavali sve one godine koje su snevale u njegovom pamćenju.

A onda je došla ta 2010. sa opštim pomilovanjem za sve političke prestupnike. Hasan Kadur, sirijski ambasador u Rimu, simpatičan čovek kojeg je Salman poznao skoro godinu dana, pitao je u martu još jednom postoji li u Damasku nešto što tereti Salmana: odgovor je bio da ne postoji. Međutim, iako je ambasador bio pametan diplomata sa bogatim iskustvom, Salman nije želeo da se nalazi sa njim u sirijskoj ambasadi na *Pjaci d'Arakoeli*. Bilo mu je draže da ga pozove u obližnji *Grand kafe Roma*, u kojem su posluživali ukusnu hranu i gde su na miru mogli da razgovaraju bez straha da će ih prisluškiivati.

Salman nije želeo ništa da rizikuje. Istina, imao je nemački pasoš, ali kakva je korist od njega kada se nađeš usred diktature? Setio se angažovane studentkinje i socijalne radnice Elizabete Kezeman, koju je 1977. pred očima svetske javnosti uhapsila, mučila i ubila argentinska tajna služba. Ljudi su

bili preneraženi, ali nemački političari nisu preduzeli ništa da bi je spasli. Salman je znao da je sličnih slučajeva bilo i u Čileu, Kubi, Brazilu, Iraku i Saudijskoj Arabiji. U trenutku hapšenja sasvim si sam, a diktatorskom režimu koji te drži u ropstvu i muči još se i dodvoravaju i Zapad i Istok. Strah se, dakle, uvukao duboko u Salmanove kosti i zato je želeo da bude sasvim siguran.

Zamolio je svoju majku i Elijasa, brata od strica, da istraže okolnosti i u Damasku, a ovaj mu je posle nedelju dana potvrdio sledeće: ni u jednom od petnaest odeljenja tajne službe i ni na jednom graničnom prelazu ne postoji nikakav nalog protiv Salmana. Elijas je to znao sasvim izvesno. Budući da je i sam bio oficir na visokom položaju unutar tajne službe.

Nakon što je Salman dobio i ovu poslednju potvrdu, sećanje na godine života u Damasku oživelo je tako snažno kao da se dogodilo juče.

Život u bekstvu

Salman je najednom bio u stanju da pred svojim unutarnjim okom sagleda događaje od pre četrdeset godina kao da je reč o nekom dobro sačuvanom dokumentarcu i pritom je, dok mu je srce dobovalo kao da će iskočiti iz grudi, svako uzbuđenje proživljavao ponovo.

Tačno je znao kakav je bio ukus trenutka njegovog uspešnog bekstva. Odahnio je s olakšanjem kada je grupni taksi prešao kontrolnu tačku na sirijsko-libanskoj granici. Taksista je sirijskog graničara uveravao da je sve u redu dok mu je dodavao četiri pasoša svojih putnika. Napred je sedela jedna punačka žena sakrivena iza naočara za sunce i lošeg raspoloženja. Nosila je naočare za sunce i za vreme dvočasovne

vožnje i nepomično zurila pravo ispred sebe poput gipsanog kipa, nije razmenila ni jednu jedinu reč ni sa vozačem ni sa ostalim putnicima. Pozadi, desno do prozora sedeo je Salman, pored njega jedan sićušan starac koji je, čim niko nije razgovarao sa njim, padao u dubok san. Nakon što bi se probudio, proklinjao je slabost koja dolazi s godinama, a potom bi ponovo zaspao. Iza taksiste sedeo je tamnopusi Palestinac mračnog pogleda.

Salman je jedva disao od napetosti. Srce samo što mu nije iskočilo iz grudi. Pasoš koji je držao u rukama bio je vešto urađen falsifikat, ali se ipak plašio zato što je znao – iako tada nije bila moguća elektronska provera – da je granična policija imala svoje tajne načine prepoznavanja lažnih pasoša. Međutim, ispostavilo se da je njegova briga bila bespotrebna. Policajac je bio taksistin prijatelj i oni su sve obavili ispod ruke tako da pasoši nisu ni stigli do zgrade u kojoj su mogli da ih provere. Samovolja u sprezi sa nedostatnim osećanjem odgovornosti, mešavina su osobina koja je, iako se to retko dešavalo, ponekad imala svojih prednosti.

Policajac je bio zdepast i tamnopus. Salman ga je posmatrao sa strepnjom, beduin, pomislio je, kada je na čovekovoj bradi, nosu i obrazima opazio tri plave tačke. Bila je to jednostavna tetovaža koju su imali svi beduini. Videlo se da se dosađuje dok lista pasoše, s vremena na vreme gleda ka unutrašnjosti vozila i tiho izgovara njihova imena. Zatim je taksisti vratio pasoše i pitao: „I, šta ima za desert?“

„Najbolja mandurska čokolada“, odgovorio je taksista po običaju.

„Dobro, ali teško tebi ako je zaboraviš“, rekao je policajac i mahnuo sledećem vozilu u koloni da može da priđe. Taksista je dao gas, a kada su bili na sigurnom odstojanju, rekao je: „Otkako je prestao da puši, zavisao je od čokolade. Ranije

je boks američkih cigareta u bejrutskoj luci koštao tri dolara, a sada kutija pralina firme *Mandur* košta deset libanskih lira, što je takođe tri dolara. Ovaj beduin voli samo libanske praline.“

Salman se osvrnuo i pogledao kako sirijski granični prelaz lagano nestaje, i najradije bi uzviknuo: „Nikada me nećete uhvatiti, vi, kurvini sinovi!“, ali imao je obzira prema starcu pored sebe koji je ponovo zadremao, nije želeo da ga uplaši. Žena je i tokom provere pasoša ostala nema. A ispostavilo se da je mračni Palestinac zapravo ženski frizer. Pričao je kako u Bejrutu želi da zatraži vizu za Kanadu jer su u Kanadi traženi ženski frizeri. Za tu informaciju platio je dvesta dolara i uz to još dobio pismenu preporuku predsednika frizerskog esnafa.

Salman je pomislio kako i za budalu sve dok čuti možemo pomisliti da je mudrac. I taksista je verovatno pomislio isto. Podrugljivo se nasmejao: „Da, zato što Kanadankama kosa stalno štrči na sve strane, zbog hladnoće“, rekao je zajedljivo. Salman je zaboravio svoje brige i nasmejao se lakoumnosti mladog Palestinca. „Momče, momče“, rekao je taksista kao da govori sebi, „budući da si tako lako mogao da baciš kroz prozor dvesta dolarskih novčanica, možda bi bilo bolje da si umesto toga pričinio neko zadovoljstvo stotini dece.“ Mladi Palestinac osetio je ugrize sumnje i ponovo je navukao masku lošeg raspoloženja. I taksista se povukao u svet svojih misli, pušio je kraj otvorenog prozora i s vremena na vreme gledao u retrovizor da proveri šta Salman radi.

Salman je zatvorio oči, pretvarao se da spava i povukao se u svoja sećanja. Bekstvo je, pomislio je iznenada, poput sudbine, usuda i verni je pratilac pripadnika arapske kulture. Čudno! Jevreji računanje vremena započinju stvaranjem sveta, po rabinskoj tradiciji godine 3761. pre Hrista.

Hrišćani vreme računaju od trenutka Hristovog rođenja, a u islamu računanje vremena počinje Muhamedovim bekstvom iz Meke u Medinu, bekstvom koje mu je spaslo život i omogućilo ispunjenje poverenog mu zadatka. Svi pokušaji da se muslimanski kalendar preinači na trenutak Prorokovog rođenja ili smrti ostali su neuspešni.

„Bekstvo je nov početak, nada. Bekstvo je odluka razuma, a razum često brkaju sa kukavičlukom“, Salman je čuo sebe kako to izgovara u mislima. Bekstvo mu je omogućilo da izbegne smrt.

Njegov dotadašnji život bio je niz iseljavanja i raskida. Majka mu je pričala da je svetlost dana ugledao u Bagdadskoj ulici, u kojoj je tada živela sa svojim mužem, njegovim ocem. Tri nedelje posle njegovog rođenja porodica je morala da pobegne iz Damaska zato što je Musa Bandar, vođa jedne bande iznuđivača, Salmanovom ocu zapretio da će, ako ne bude plaćao reket, opljačkati njegovu zlataru i ubiti ga.

Pobegli su u Alep, gde je Salmanov otac uz pomoć rodbine ubrzo otvorio novu zlataru, koja je četiri godine uspešno poslovala. Kada je policija ubila zločinca Musu Bandara, vratili su se sa dečakom u Damask. Tu su šest godina stanovali u jednoj kućici u gradskoj četvrti Salihiji. Salman je tamo išao u katoličku školu, koja mu se sviđala. Svojim šarmom osvojio je sva srca u svom okruženju. A onda je njegov otac kupio veliku, raskošnu kuću u starom gradu, u Ulici el misk (mošus), u blizini elitne škole lazarista, a Salman je u desetoj godini života ponovo morao da započne od nule. Kasnije je često govorio da su brojne selidbe tokom detinjstva bile najbolja vežba za potonji život u izgnanstvu.

Pozorišni čovek na pogrešnom mestu

Francuski red lazarista osnovan je 1625. u Parizu sa ciljem da pruža pomoć siromašnima. U Damasku je, međutim, njihova škola bila jedna od četiri elitne škole u koje su bogataši slali svoju decu.

Školu je još od kraja pedesetih vodio libanski sveštenik Josif Ata, poznat teolog i strog, ali pravedan čovek. Od učenika i nastavnika zahtevao je isto poštovanje koje je i on njima ukazivao. Nije se ustručavao da pred okupljenim učenicima i nastavnicima prizna svoju grešku i zamoli za oprostaj. Da neki moćnik prizna svoju grešku, to je nešto što je unutar arapske kulture bilo nalik čudu. Već je početkom šezdesetih okupio oko sebe najbolje nastavnike u zemlji. Među njima bio je i otac Mišel Kozma, koji je podučavao retoriku i etiku. U mladosti je u Parizu studirao pozorišne nauke i filozofiju. Nakon što se njegova ljubavna veza sa jednom mladom glumicom završila nesrećno, zauvek se povukao u svoju teološku puževu kućicu. Potom je 1956. u Parizu pristupio redu i postao sveštenik, a nedugo posle toga vratio se u svoj zavičajni grad Damask.

Bio je genijalan reditelj, i nije bilo potrebno mnogo vremena da srednjoškolci budu u stanju da izvode prvorazredne pozorišne komade koji su u Damasku, Bejrutu, Amanu i Bagdadu oduševljavali i kritičare i obične gledaoce. Salman je strastveno voleo da učestvuje u njima, naučio je napamet i jasno da izgovara tekstove i ovladao je mimikom lica i prpratnim telesnim pokretima. Otac Mišel Kozma ophodio se prema njemu kao brižan brat. Čak i nakon što je maturirao, nazivao je Salmana „mon petit kuzen“. Salman je to isprva doživljavao kao kakvu ljubaznu šalu, ali kasnije je od svog oca saznao da su njihove čukundede bile braća. Za ženske

uloge Mišel Kozma je birao devojke srednjoškolskih razreda iz devojачke škole „Isusovo srce“. Upozorio je svoje učenike koji su se nalazili usred puberteta da se prema devojčkama u svim okolnostima ponašaju obazrivo. „Zato što su hrabre, ali i zato što su vaše gošće“, ponavljao je iznova i iznova, međutim, dečaćki mozgovi pomućeni hormonima videli su u rano sazrelim devojčkama samo objekte njihove požude spremne na sve i tako su se s vremena na vreme odigravale razne erotske pustolovine, a 1963. zbila se prava katastrofa.

Godinu dana pre nego što je Salman maturirao, otac Kozma doživeo je strašan poraz. Jedan mladić željan parenja, slep od požude napao je jednu bledu učenicu iz moćne hrišćanske porodice. Sigurno bi je silovao da stražar u poslednjem trenutku nije spasao devojku koja je vrištala. U istom trenutku i ne saslušavši sveštenika, Maksim – tadašnji patrijarh sirijske katoličke crkve – zabranio je pozorište školi lazarista. Kozma je dobio oštar ukor i na godinu dana razrešen je svih svojih dužnosti. Salman ga je često posećivao u njegovoj keliji, skromnoj sobi sa ležajem i oronulim stočićem. Kozma je plakao poput napuštenog deteta.

Neki drugi nastavnik pomogao je Salmanu, koji posle kažnjavanja i nesreće koja je zadesila njegovog rođaka više nije rado dolazio u školu. Bio je to nastavnik fizike, jedan mlad francuski sveštenik koji se zvao Fransoa Semo. Svakodnevno je posećivao Mišela Kozmu i bio je jedini koji je uspevao da ga nasmeje.

Kao da je od Mišela dobio nalog, počeo je da posvećuje pažnju Salmanu. Za razliku od konzervativnog rođaka, otac Fransoa bio je radikalni levičar. Donosio je Salmanu knjige na francuskom i razgovarao je sa njim o filmovima i romanima. Fizika je bila njegova strast, ali bio je načitan i dobro upoznat sa svetskom književnošću.

Salmanovo prijateljstvo sa mladim sveštenikom Semoom zapečatila je knjiga sa dramama Žana Ženea. Od tada su se njih dvojica sretala češće, išli su u duge šetnje i razgovarali o Bogu i svetu. I Semo se, baš kao Žene, zalagao za slabe. Poverio je Salmanu da se zaredio kako ne bi morao da nosi oružje. U to vreme je u Francuskoj bilo nemoguće izbeći vojni rok, posledica toga bila je nemilosrdna zatvorska kazna. Semo se, kao i Žene, zalagao za oslobađanje kolonija, a pre svega za nezavisnost Alžira.

Semo je Salmanu pozajmljivao knjige o socijalizmu i dugo sa njim raspravljao o tom obliku društvenog uređenja. Zajedno su čitali spise Sen Simona, Kamija, Sartra i klasike prosvetiteljstva. Salman je sve upijao i osećao je snažno negodovanje u odnosu na nepravdu koja se događala širom sveta, međutim, još uvek nije mogao da zamisli da i sam preduzme nešto protiv nje.

Preobražaj jednog idealiste

Jedne noći Salman je na putu kući video čoveka kako sedi pored kante za smeće ispred jedne vile i jede nešto što je pronašao u đubretu. Salman nije mogao da poveruje svojim očima. Prišao je čoveku i saznao da ovaj već dva dana nije uspeo ništa da isprosi te stoga ništa nije ni jeo. Bio je to seljak koji je zbog dugova pobeo u grad. Salman mu je dao sav novac koji je pronašao u džepu i brzo pohitao kući. Kod kuće su te nedelje njegovi roditelji sedeli sa poslovnim prijateljima i pili šampanjac i vino i jeli ukusna jela. Tada je Salman prvi put osetio ogromnu odbojnost prema ocu i svojoj imućnoj porodici. Nije mogao da zaspi cele noći.

Posle kratke vladavine demokratije od nepunih osamnaest meseci, vojska je u martu 1963. izvela puč i proglasila vanredno stanje. Među pučistima se za prevlast borilo nekoliko tabora. Malo-pomalo jedan neupadljiv vazduhoplovni oficir koji se zvao Hafiz el Asad probio se do položaja isprva prikrivenog, a potom i neprikrivenog vladara zemlje. Niti je bio šarmantan niti je bio nadaren govornik, ali je zato bio nepristupačan, nemilosrdan i pravi majstor u kovanju vrhunskih zavera.

Salman je u srcu bio socijalista, ali nije želeo da se petlja sa sirijskom komunističkom partijom. Po njegovom mišljenju, suviše je bila vezana za Moskvu, korumpirana i nju je, baš kao i vladu, predvodila jedna porodica. Komunistička partija pretvorila se u firmu porodice Bakdaš. Istovremeno je bila podanik i sirijske vlade i Moskve. A on i njegovi prijatelji verovali su da diktaturu u Siriji moraju da svrgnu nasilno nesebični borci.

Salman je studirao matematiku i fiziku, a usput je odlazio i na predavanja iz istorije i filozofije. Studirao je kako bi izbegao služenje dvogodišnjeg nemilosrdnog vojnog roka. Dok god je studirao, bio je slobodan od njega. A i bilo mu je potrebno vreme da razmisli čime želi da se bavi u životu.

Krajem juna 1967, neposredno nakon što je Izrael naneo strašan poraz arapskim zemljama, povukao se u podzemlje sa četvoricom prijatelja i sa svojim rođakom Eliasom, koji je upravo napunio sedamnaest godina. Nije to uradio da bi se borio sa Izraelom, već da bi svrgnuo sirijsku vladu. Ogromna većina Arapa verovala je da za poraz nije zaslužna izraelska snaga, već nesposobnost arapskih vlada koje su svoju pažnju usmeravale isključivo na ponižavanje sopstvenog naroda. Međutim, samo je mali broj opozicionara bio spreman da

žrtvuje svoj život kako bi srušio ovu vladu. Salman je bio jedan od njih. Od tada je zvanično bio u bekstvu.

Bejrut, fatamorgana Švajcarske

Taksista je svirnuo kolegi koji je vozio iz suprotnog smera. Salman je otvorio oči i pogledao kroz prozor. Pogled mu je lutao po zelenim brežuljcima. Jabukovo drvo u cvatu. Duboko je udahnuo taj miris i pomislio da sloboda miriše na cvet jabuke. I na tren je zaboravio i bekstvo i izgnanstvo.

Tog proleća Liban je još živio u miru. Tek 1975, pet godina kasnije, izbio je građanski rat i besneo punih petnaest godina. Tu malu zemlju na Sredozemlju su zbog njenih bana-ka i planina prekrivenih snegom, evropski slobodarskog načina življenja i njene neutralnosti kada je reč o svim političkim sukobima, nazivali i „Švajcarska na Orijentu“. Bio je to čest, ali i veoma pogrešan naziv koji su osmislili ljudi koji bespomoćno pribegavaju prvom poređenju koje im padne na pamet. Liban ni po svojim lepim ni po svojim ružnim stranama nimalo nije ličio na Švajcarsku. A Bejrut, veliko srce male zemlje, ne može se uporediti ni sa jednim gradom u Švajcarskoj. Cirihi je, u poređenju sa Bejrutom, uređeno, fino odmaralište sa bankom, butikom i restoranom u prizemlju. Bejrut je bio planeta sa sopstvenim zakonima ili, bolje rečeno, bez ikakvih zakona. Ovaj grad je velikodušno dočekivao sve, i zločince i nedužne, milijardere i prosjake, pacifiste i prodavce oružja i droga. Nigde drugde u arapskom svetu nije štampano tako mnogo knjiga kao ovde. Većina je bila namenjena drugim arapskim zemljama; tamo su legalno i nelegalno pristizale posredstvom hrabrih putnika, turista, trgovaca, taksista i kamiondžija.

U to vreme su u Bejrutu bile prisutne opozicione stranke svih arapskih zemalja. Borile su se sa diktaturom u sopstvenim zemljama i često su čak dobijale novac od nekih drugih diktatora. Ovde je bio moguć lep život u ilegali, pod uslovom da nismo pod prismotrom neke od dvadesetak i više tajnih službi koje su delovale na pozornici zvanoj Bejrut. Mosad i agenti arapskih tajnih službi ovde su bili stalni gosti. U gradu je gostovalo i više od deset naoružanih palestinskih organizacija.

Salman je Liban poznao preko nelegalnog logora za vežbanje gerilskih grupa. U njemu su, pored Palestinaca i drugih Arapa, podučavani i Nemci i Japanci.

Salman je tada sa grupicom radikalnih muškaraca i žena otišao kod Palestinaca da bi naučio kako da se bori oružjem, kako se živi i deluje u podzemlju, ukratko, kako da se, u skladu sa Maovim rečima, kao revolucionar usred širokih narodnih masa kreće „kao riba u vodi“. Većina boraca bili su bivši studenti koji su čitali Maoa, Ho Ši Mina i Če Gevaru sa željom da krenu njihovim stopama.

U to vreme, Salman je neupadljivo pod lažnim imenom živeo u jednom palestinskom logoru na jugu Libana. Između različitih grupacija vladali su hladni odnosi i nepoverenje, a opštenje sa neznancima bilo je strogo zabranjeno. Osobe koje su ih obučavale bile su nemilosrdni, primitivni sadisti. Sve to više je ličilo na zatvorski logor nego na kakvo mesto gde se kuje idealističke ideje o budućnosti života u slobodi.

Sada, nekoliko godina kasnije, našao se ponovo u Libanu, i ovog puta sa lažnim dokumentima, ali ne da bi naučio kako se barata oružjem i granatama, već samo da bi preživeo. Ovog puta mogao je da živi kod svoje tetke Amalije. Sofija, njegova majka, zaobilaznim putevima doturila mu je u podzemlju poruku da će ga, ako živ izađe iz Sirije, rado primiti

tetka Amalija. To ga je iznenadilo zato što je tetka Amalija, doduše, volela njegovu majku, ali je sa svojim bratom, Salmanovim ocem, bila na ratnoj nozi.

Tetka Amalija i tri revolucije

Razlog tog neprijateljstva star je više od trideset godina. Amalija se udala za čoveka kojeg je volela, a ne za onoga kojeg su njena majka, otac i njena dva brata, Salmanov otac Jusuf i stric Antun, Eljasov otac, smatrali primerenim. Saida Bustanija upoznala je na fakultetu. Oboje su studirali književnost i filozofiju. On je bio nadaren Libanac iz siromašne porodice i, kao da to nije bilo dovoljno, „evangelista“ – reč koju Salmanov otac nikada nije izgovarao. Uvek je govorio *protestant*, što je zvučalo nekako usiljeno uz nagoveštaj da je reč o arapskim hrišćanima koje su američki i nemački misionari odveli na stranputicu. I mada je Amalija bila nekoliko godina starija od svoje braće Jusufa i Antuna, njihovo mišljenje vredelo je više od njenog.

Sofija je uvek govorila da tetka Amalija otelotvoruje tri revolucije. Žena koja je četrdesetih godina studirala i uz to još i pila alkohol i pušila bila je prva revolucija, druga revolucija bila je kada se udala za čoveka kojeg njena porodica nije prihvatila, a to što taj čovek nije bio sirijski katolik, već neki strani Jevrejin, musliman ili – što je još gore – protestant, e, to je bila treća revolucija.

Porodica se stidela Amalije. Imućni Baladiji bili su već vekovima zlatari ili su trgovali tkaninama, ubistvo iz časti nije im bilo blisko, ali su se ipak prema otpadničkoj Amaliji ponašali kao da ne postoji. To je bilo veće poniženje nego da su je ubili, jer smrt mučenice iz ljubavi pretvorilo bi je u

blistavu legendu, koja bi u prosvćenim, bogatijim hrišćanskim porodicama izazivala žalost zbog njene smrti. A u tom slučaju bi Baladiji ispali primitivni zločinci bez srca. Takvu slavu i pobedu porodica nije želela da upriliči toj buntovnici. Nasuprot tome, kada je čak i porodici svejedno da li je izdajnička kćerka živa ili mrtva, to već predstavlja najveći mogući stepen prezira. Nedelju dana nakon što je pobjegla sa Saidom, porodica ju je odbacila, razbaštinila i zaboravila Amaliju. Niko nije smeo da je pominje ili da svojoj kćerki da ime Amalija.

Amaliju to nije mnogo pogađalo. Volela je svog Saida, bio je dobar čovek. Postao je profesor na Američkom univerzitetu u Bejrutu, napisao je nekoliko knjiga o filozofiji i svaka od njih pobudila je veliku pažnju. Jednom je optužen zbog „bogohuljenja“, ali je u liberalnom Libanu oslobođen krivice. Već sama optužnica bila je najbolja reklama za knjigu i tako je za tri godine doživela dvadeset izdanja. Salman ju je pročitao između borbi u kojima je sudelovao dok je bio na severu zemlje. Dirnula ga je posveta: *Za Amaliju, ženu iz dostojanstvene budućnosti*.

A sama tetka Amalija bila je nastavnica engleskog. Njena jedina žalost bila je što sa svojim mužem nije mogla da dobije dete iako je obožavala decu. Ta vest je u Damasku, u porodici Baladi, primljena sa velikom zloradošću. A budući da su ljudi bili sujeverni, dovodili su to u vezu sa kletvom Amalijine majke, koja je Svetoj Mariji darovala sveće i tamjan kako bi se sasušili Amalijini jajnici i postali neplodni. Sofija se tome smejala. „Kao da Marija nema boljeg posla nego da nekome sasušuje jajnike!“, govorila je.

Kada je tetka Amalija dolazila u Damask, odsedala je kod jedne prijateljske porodice. Salmanova majka ju je pozivala u restoran, ali ne i kod njih u goste. To već nije smela. Amalija

je poznavala svog brata i imala je razumevanja za svoju snaju. Ali kada bi Salman i njegova majka došli u Bejrut, Amalija ih je uvek primala u svoj dom, samo što su oni retko dolazili. Tek je kasnije Salman saznao da su i njegova majka i druge žene u porodici uzaludno pokušavale da navedu Amalijine roditelje da se pomire sa njom. I nakon smrti Georgija Baladija 1944, njegova udovica nije želela da oprost kćerki, bila je prava usijana glava. „Nije ni čudo“, pričala je tetka Amalija, „što ju je 1951. prilikom jednog izliva besa udavila sopstvena pljuvačka.“

Amalijin suprug je kasnije preko nasledstva došao do novca i kupio raskošan stan u Pasterovoj ulici, usred lepog starog grada koji je bio i onda, a i danas je još uvek, najživahnija bejrutska četvrt. U januaru 1965. iznenada je preminuo posle kratke bolesti. Amalija je čitavog života tugovala za svojim dobrim životnim saputnikom, ali je tugu zaključala u jednu duboku odaju svog srca i kao udovica nastavila je da živi u svom prostranom stanu. Naposljetku je, oslobođena svekolikih obaveza, mogla da se posveti onome o čemu je oduvek sanjala: čitanju, slikanju i putovanjima. Uvek je nosila crninu. Crna boja odagnava muve i pohotne pacove, govorila je ironično.

Nasuprot tome, u svom testamentu navela je da želi da je sahrane u beloj svadbenoj haljini zato što je i s one strane ponovo želela da se uda za Saida.

Salman je na glavnom trgu izašao iz sirijskog grupnog taksija, izvukao svoj kofer i domahnuo sledećem taksiju. „Pasterova ulica broj 11“, rekao je vozaču. Bio je radoznao u vezi sa tetkom Amalijom, koju nije video godinama i nije ni slutio da će kod te udovice doživeti temeljan preobražaj svog dotadašnjeg života.